

ZELENA KULTURA

dr. sc. Daniela Angelina Jelinčić

Uvod

Klimatska kriza u svijetu na svim je razinama angažirala stručnjake, ali i građane u očuvanju okoliša, smanjenju negativnih klimatskih utjecaja i učinkovitijim ekološkim rješenjima za društvene potrebe. Stoga se i Europska unija (EU) u sadašnjoj financijskoj perspektivi 2021. - 2027. zalaže za zeleniju, niskougljičnu tranziciju promovirajući gospodarstvo bez ugljika. Europska je komisija takav cilj zacrtala još 2019. godine s tzv. Europskim zelenim planom (European Green Deal), čiji je krajnji cilj postići klimatsku neutralnost do 2050. godine. Europska bi se unija tako trebala transformirati u pravedno i prosperitetno društvo s modernim i konkurentnim gospodarstvom. Konkretno „zelene“ politike trebale bi se ugraditi u zakonodavstvo, što, međutim, pretpostavlja integrirani pristup kroz inicijative prvenstveno iz područja okoliša, energetike, klime, industrije, prometa, poljoprivrede i održivog financiranja. Klimatska neutralnost postala je pravna obveza, a zemlje članice obvezale su se do 2030. godine smanjiti neto emisije stakleničkih plinova u EU-u za najmanje 55 %. To pretpostavlja razne strateške inicijative kao što su *Strategija EU-a za prilagodbu klimatskim promjenama; Strategija EU-a za bioraznolikost do 2030.; Strategija „od polja do stola“; Europska industrijska strategija; Akcijski*

plan za kružno gospodarstvo; Baterije i otpadne baterije; Čista, cjenovno pristupačna i sigurna energija; EU strategija održivosti u području kemikalija; Inicijative za održivu i pametnu mobilnost; Strategija za šume i uvoz proizvoda koji nisu povezani s krčenjem šuma; kao i *Pravedna tranzicija* koja će dodatno pomoći državama članicama i regijama kojima je postizanje klimatske neutralnosti teži izazov nego drugima. Programski se prioriteti, također, zalažu za zeleniju Europu, a isto se očekuje i od Operativnih programa koji još nisu sasvim poznati, no proces programiranja uključuje i strateško vrednovanje utjecaja strategije, plana i programa na okoliš, ocjenjujući vjerojatnost utjecaja provedbe programa na okoliš.

Iako se u takvim ciljevima uloga kulture izrijekom ne spominje, ne znači da im ne može doprinijeti. Ciljevi Programa Kreativna Europa 2021. - 2027. imaju drugi fokus, no novina u Programu je snažniji naglasak na transnacionalnom stvaralaštvu i na inovacijama, što uvelike može doprinijeti „zelenim“ ciljevima.

Navedenome svoj doprinos daje i nova inicijativa Europske komisije u okviru perspektive 2021.-2027., Novi europski Bauhaus (*New European Bauhaus*), na raskrižju između umjetnosti, kulture, socijalne uključenosti, znanosti i tehnologije, a s ciljem osmišljavanja budućih načina života (European Commission, 2021)ⁱ. To je kreativna i interdisciplinarna inicijativa usmjerena ka održivim i inkluzivnim rješenjima temeljenima na idejama Europskog zelenog plana koja će biti povezana s našim životnim prostorima. Ugrađuje estetiku, pametna rješenja te blagostanje kako bi se osigurala održivost fizičkih životnih prostora i kvaliteta života. Glavna joj je značajka interdisciplinarnost, poticanje suradnje između umjetnosti, kulture, znanosti i tehnologije u kontekstu društvenih potreba. Iz inicijative je vidljivo povjerenje koje se, u osmišljavanju takvih pametnih rješenja, daje kulturnom sektoru.

Kultura u raspravama o okolišu

Ako se kultura, odnosno umjetnost uopće razmatraju u raspravama o okolišu, načelno se na njih gleda kao na benigne aktivnosti s niskom emisijom ugljika ili ih se smatra potpuno irelevantnima u kontekstu egzistencijalne

ⁱ European Commission (2021). New European Bauhaus. Preuzeto s: https://europa.eu/new-european-bauhaus/index_en.

krize (Oakley i Banks, 2021)ⁱⁱ. Kultura se tako smatra „mekim“ sektorom, koji značajnije ne utječe na okoliš. Situacija, međutim, osobito vezano za kreativne industrije pokazuje da je utjecaj kulture na okoliš mnogo veći no što se misli. Iako nema integriranih sustavnih podataka o kreativnim industrijama koji bi to ilustrirali, dovoljno je pokazati utjecaj samo nekih. Tako, primjerice, samo modna industrija za proizvodnju tekstila godišnje potroši 93 milijarde kubičnih metara vode: da bi se npr. izradila 1 pamučna košulja, potrebno je 2700 l vode; s druge strane, ugljični otisak od izrade košulje od poliestera (5,5 kg) veći je od otiska koji ostavlja izrada pamučne košulje (4,3 kg) (Drew, i Yehounme, 2017)ⁱⁱⁱ. Pri tome se jedna četvrtina resursa (materijal i ostaci odjeće) jednostavno baci (BCG i SAC, 2018)^{iv}. Proizvodnja tekstila drugi je najveći svjetski zagađivač (nakon naftne industrije), a u 2018. godini, ukupna emisija stakleničkih plinova iz tekstilne proizvodnje iznosila je 1,2 milijarde tona godišnje (Editorial, 2018)^v.

Glazbeni festivali također imaju značajan utjecaj na okoliš. Nedavne su studije otkrile da se oko 44 % šatora u Velikoj Britaniji jednostavno ostavlja na festivalima (NetPay, 2021)^{vi}, a godišnja količina smeća koju britanski festivali proizvedu iznosi 23.500 tona (Hunt, 2018)^{vii}. Američki Coachella festival, s oko 250.000 posjetitelja tijekom dva vikenda generira prosječno 106 tona otpada dnevno. Usporedbe radi, prosječni Amerikanac proizvede oko jedne tone smeća godišnje (Baker, 2019)^{viii}. Osim smeća, festivali troše i ogromne količine energije (npr. električna energija za zvučne sustave, svjetla, reflektore, kampove, napajanje za kamp kućice, rashladne sustave itd.), a tu su i emisije vezane uz putovanja festivalske publike. Procjenjuje se da samo emisije vezane uz putovanja publike čine 80 % ukupnih emisija britanskih festivala (*ibid.*).

- ii Oakley, K. i Banks, M. (2021). Cultural Industries and Environmental Crisis: An Introduction. U: Oakley, K. i Banks, M. (ur.). *Cultural Industries and the Environmental Crisis: New Approaches for Policy*. Cham: Springer.
- iii Drew, D. i Yehounme, G. (2017). The Apparel Industry's Environmental Impact in 6 Graphics. World Resources Institute. Preuzeto s: <https://www.wri.org/insights/apparel-industrys-environmental-impact-6-graphics>.
- iv BCG i SAC (2018). Pulse of the Fashion Industry. Global Fashion Agenda. Preuzeto s: <https://www.globalfashionagenda.com/publications/#pulseofthefashionindustryreport>.
- v Editorial (2018). The price of fast fashion. *Nature Clim Change* 8(1). <https://doi.org/10.1038/s41558-017-0058-9>.
- vi NetPay (2021). Festivals' Environmental Impact and What Attendees Can Do? Preuzeto s: <https://www.netpay.co.uk/blog/blog-posts/2019/07/festivals-environmental-impact-and-what-attendees-can-do/>.
- vii Hunt, E. (2018). We are the pigs: the people who pick up after you at festivals reveal their horror stories. Preuzeto s: <https://www.nme.com/blogs/festivals-abandoned-tents-waste-reduction-2382025>.
- viii Baker, B. (2019). How Music Festivals are Destroying The Earth...And What We Can Do To Fix It. Preuzeto s: <https://edm.com/opinion/environmental-impact-festivals>.

Situaciju posebno pogoršava novi, izuzetno zanimljiv, ali za okoliš poguban oblik krypto-umjetnosti. Pojedinačna krypto-umjetnička djela, popularni NFT-ovi (*non fungible tokens*), barem su djelomično odgovorni za milijune tona emisija ugljičnog dioksida koji zagrijavaju naš planet generirajući kriptovalute koje se koriste za njihovu kupnju i prodaju. Naime, da bi se proizveo jedinstveni broj koji NFT nosi i koji jamči jedinstvenost digitalnog umjetničkog djela, a onda i vlasništvo, potrebna je ogromna količina energije. Procjenjuje se da prosječni NFT ima ugljični otisak jednak otisku koji ostavi proizvodnja električne energije tijekom više od mjesec dana za osobu koja živi u Europskoj uniji (Calma, 2021)^{ix}. Odnosno, potvrda samo jedne NFT transakcije na Ethereumu (izvorna kriptovaluta, najčešće korišteni *blockchain* za NFT) potroši 48 kWh, a to je jednako potrošnji američkog kućanstva tijekom 1,5 dana (NFTexplained.info, 2022)^x.

Znanost o „zelenoj“ kulturi

Znanstvena literatura koja se bavi vezom kulture i okoliša nije osobito brojna, no načelno se može podijeliti u tri kategorije:

- o Kultura inspirirana okolišem – istražuje umjetničko stvaralaštvo inspirirano okolišem i ekološkim temama;
- o Utjecaj klimatskih promjena na kulturu – istražuje načine na koji klimatske promjene i prirodne katastrofe utječu na kulturne izraze odnosno tradicije;
- o Kultura kao oblikovateljica i predvoditeljica ekološkog ponašanja – istražuje načine na koje umjetničke i kulturne aktivnosti promoviraju zelenu tranziciju i ekološko ponašanje te potiču druge na „zeleno“ djelovanje, odnosno istražuje ustanove/organizacije ili inicijative aktivne u području zelene tranzicije.

Priroda je od pamtivijeka bila inspiracija umjetnicima i nesumnjiva je uloga i prirode i kulture kako u subjektivnom, tako i u objektivnom blagostanju koje donose društvu. Subjektivno blagostanje najčešće se mjeri emotivnim stanjima pojedinca kao što su sreća, zadovoljstvo, autonomija, optimizam, korisnost, životna svrha, opuštenost, jasnoća uma, bliskost s drugima, lako odlučivanje o životnim pitanjima (Michaelson, Mahony i Schifferes,

ix Calma, C. (2021). The Climate Controversy Swirling around NFTs. *The Verge*. Preuzeto s: <https://www.theverge.com/2021/3/15/22328203/nft-cryptoart-ethereum-blockchain-climate-change>.

x NFTexplained.info (2022). How Much Energy Does An NFT Use? Preuzeto s: <https://nftexplained.info/how-much-energy-does-an-nft-use/>.

2012)^{xi}. Objektivno blagostanje podrazumijeva zdravstveno stanje, stupanj obrazovanja, prihode i kvalitetu okoliša, što je moguće mjeriti i na individualnoj razini, odnosno na razini društva. Tako će, više ili manje izravno, kvaliteta okoliša utjecati na umjetničko stvaralaštvo, a time i na individualno i društveno blagostanje.

Kultura je ne samo okrnuta klimatskim promjenama, već se čitavi aspekti kulture ponekad mijenjaju upravo zbog klimatskih kriza i prirodnih nepogoda koje su njihova posljedica. To je osobito vidljivo u području baštine te tradicijske i domorodačke kulture. Tako se, primjerice, nizozemski gradovi strateški dugoročno opredjeljuju za smanjenje emisije ugljika budući da povećanje temperature utječe i na povećanje razine voda, što dovodi do poplava i oštećenja graditeljske baštine. Na sličan način, visoki udjeli ugljika utječu na zadebljanje eukaliptusovog lišća, što ima značajan utjecaj na glazbenu kulturu domorodačkog australskog stanovništva koji od te biljke izrađuju glazbala, didjeridue. U tom smislu, globalno zatopljenje doslovce mijenja glazbenu produkciju i zvučne svjetove, kao i opće fizičke temelje glazbene prakse i proizvodnje instrumenata, a time i na ljudske kulture (Ryan, 2015)^{xii}. No, prirodne katastrofe ponekad imaju i pozitivan utjecaj na kulturu. Tako je, primjerice, globalna pandemija bolesti COVID-19, izazvana koronavirusom, ujedinila lokalne zajednice u *lockdown*-u pa su se okrenuli proučavanju vlastite prirodne i kulturne baštine, kao što je slučaj sa zelenom baštinom na slovenskom Krasu, kroz revitalizaciju stare sorte žita i pečenje kruha u koronakrizi. Valja spomenuti i slučaj Tocati Festivala, koji organizira Talijanska udruga tradicijskih igara iz Verone, a čije su tradicijske igre u koronakrizi postale omiljena zabava za druženje u izolaciji, čime se postigao ne samo njihov pozitivan utjecaj na psihološko zdravlje ljudi, već i na samo očuvanje nematerijalne baštine.

Konačno, kultura kao oblikovateljica i predvoditeljica „zelenog“ ponašanja u znanstvenoj je produkciji najviše istraživana kroz sektor arhitekture promovirajući zelenu gradnju i energetska učinkovitost zgrada (npr. Bielek, 2016^{xiii}) te sektor dizajna i mode (npr. Kumar, Yaashikaa i Carolin, 2021)^{xiv}

- xi Michaelson, J.; Mahony, S.; Schifferes, J. (2012). *Measuring Wellbeing: A Guide for Practitioners*. London: The New Economics Foundation (NEF). Preuzeto s: https://b3cdn.net/nefoundation/8d92cf44e70b3d16e6_rgm6bpd3i.pdf.
- xii Ryan, R. (2015). "No Tree—No Leaf": Applying Resilience Theory to Eucalypt-Derived Musical Traditions. U: Allen, K. S. i Dawe, K. (ur.). *Current Directions in Ecomusicology*, Routledge.
- xiii Bielek, B. (2016). Green Building – Towards Sustainable Architecture. *Applied Mechanics and Materials* 824, pp. 751-760.
- xiv Kumar, P. S., Yaashikaa, P. R. i Carolin, C. F. (2021). Sustainability in Textile Design. U: Muthu, S. S. i Angel Gardetti, M. (ur.) *Sustainable Design in Textiles and Fashion. Sustainable Textiles: Production, Processing, Manufacturing & Chemistry*. Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-16-2466-7_3

ističući važnost kružnog dizajna ili pak proizvodnju predmeta od prirodnih odnosno ekoloških materijala. No, kultura „razmišlja“ zeleno i u drugim kulturnim sektorima, kao što je npr. film, te promovira „zeleno filmsko stvaralaštvo“ u filmskoj produkciji, pri čemu se proces snimanja filma odvija s ciljem minimiziranja utjecaja na okoliš (Victory, 2015^{xv}). Također, održivost okoliša razmatra se i u glazbi kako kroz scensku izvedbu, tako i diskografiju pa čak i proizvodnju instrumenata (Brennan, 2021^{xvi}).

Što u praksi činimo po pitanju zelene tranzicije u kulturi?

Praksa je pokazala da je kulturni sektor svjestan problema te da želi i nastoji ponuditi rješenja. Tako je, primjerice, industrija nakladništva poduzela inicijative tiska na recikliranom papiru. Mnogi festivali, kako bi umanjili ugljični otisak i posljedice svojeg djelovanja poduzimaju akcije sadnje drveća (npr. Envision Music Festival), strateški svoje poslovanje opredjeljuju prema smanjivanju stakleničkih plinova (Live Nation), plastike (britanska Association of Independent Festivals), potiču *ride sharing* (Electric Forest) ili niz drugih inicijativa kao što su kompostni WC-i i čišćenje plesnih podija (Rainbow Serpent Festival) (Baker, 2019)^{xvii}.

Modna industrija, odnosno dizajn, također su osvijestili potrebu ozelenjivanja svojih proizvoda odnosno proizvodnih procesa promovirajući koncept kružne mode. Ona podrazumijeva zadržavanje materijala i odjeće što dulje u uporabi recikliranjem, ponovnim nošenjem ili prenamjenom.

Iako je digitalna umjetnost uz korištenje NFT-ova nova, njezini protagonisti su i te kako svjesni otiska na okoliš. Tako, primjerice, Mike Winkelmann (umjetničko ime Beeple), autor djela "Everydays: The First 5000 Days", koje je prodano za 69.346.250 američkih dolara, ističe potrebu za održivijom budućnosti za NFT te tvrdi kako će ubuduće njegova djela biti ugljično neutralna obzirom da će ulagati u obnovljive izvore energije, očuvanje okoliša ili tehnologiju koja isisava ugljik iz atmosfere.

xv Victory, J. (2015). Green Shoots: Environmental Sustainability and Contemporary Film Production. *Studies in Arts and Humanities* 1(1), pp. 54-68, doi: 10.18193/sah.v1i1.6

xvi Brennan, M. (2021). The Environmental Sustainability of the Music Industries. U: Oakley, K. i Banks, M. (ur.). *Cultural Industries and the Environmental Crisis: New Approaches for Policy*. Cham: Springer.

xvii Baker, B. (2019). How Music Festivals are Destroying The Earth...And What We Can Do To Fix It. Preuzeto s: <https://edm.com/opinion/environmental-impact-festivals>.

Jedna od pionirskih organizacija iz područja kulture koja se počela baviti suočavanjem s klimatskom krizom je britanska neprofitna organizacija Julie's Bicycle. Nastala je u području glazbene industrije, no danas radi na projektima iz svih kulturnih područja mobilizirajući umjetnost i kulturu u borbi protiv ekološke krize.

U Hrvatskoj je svijest o ekološkoj krizi te doprinosu kulturnog sektora njezinom rješavanju možda najočitija u arhitekturi, koja se često rukovodi načelima zelene gradnje, kroz energetske učinkovitost, tj. uporabu obnovljivih izvora energije, ali i ekoloških materijala (npr. drvo, ovčja vuna, konoplja, slama). Također, pojedine dizajnerske, odnosno modne tvrtke, u izradi svojih proizvoda koriste se biološkim materijalima (npr. Miret koji proizvodi tenisice od prirodnih vlakana dobivenih od konoplje, pluta, kukuruza, jute, eukaliptusa, kaučuka i novozelandske vune). Civilni sektor često je najaktivniji u pitanjima očuvanja okoliša, no projekti iz područja kulture u tom smislu nisu brojni dok se javni sektor, uglavnom, usredotočuje na projekte popularizacije ekologije i očuvanja okoliša (npr. zagrebački muzeji kao što su Hrvatski prirodoslovni muzej, Tehnički muzej Nikola Tesla i Muzej suvremene umjetnosti Zagreb). Na nacionalnoj razini, Ministarstvo kulture izradilo je Preporuke za pripremu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini kako bi se unaprijedilo i energetske stanje kulturnih dobara.

U Hrvatskoj, dakle, osim nešto aktivnijeg privatnog kulturnog sektora, značajniji iskoraci kulture u „zelenim“ temama tek se očekuju. Načelno, kultura u javnom diskursu još uvijek ima status sektora koji ne proizvodi veće štete za okoliš. Istovremeno, kulturu se značajnije ne razmatra niti u raspravama koje bi ponudile rješenje za probleme vezane uz klimatske promjene i zelenu tranziciju. Nasuprot tome, kultura često služi kao „ukras“, a uzrok izostanka ozbiljne percepcije njezinog potencijala u zelenoj tranziciji djelomice tražimo i u nedovoljnom zauzimanju samog kulturnog sektora unatoč dobrim primjerima prakse. Hrvatska se, kao i u brojnim drugim područjima, i u zelenoj tranziciji može smatrati zemljom koja slijedi, ali rijetko predvodi trendove. Unatoč tome, prilike koje se za iskorake u zelenoj tranziciji nude kroz fondove EU-a, treba iskoristiti kako bismo, barem posredno, doprinijeli očuvanju okoliša i smanjenju negativnih utjecaja klimatskih promjena na globalnoj razini. „Vruće“ ekološke teme kulturni sektor i te kako može ohladiti, no prije toga potrebno je podgrijati vlastitu kreativnost kako bismo kroz novi europski Bauhaus ne samo ozelenili kulturu već i učinili inovativne iskorake.

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije **IRMO aktualno** moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).